

Congrés de Salut Mental de Catalunya
Salut Mental Comunitària en Infància i Adolescència
Taula 3

15 de març 2024

Una experiència de treball en l'àmbit del lleure des del CDIAP

Eduard Díaz Cubillo

Psicòleg i psicomotricista en el CDIAP Baulacreix de L'Hospitalet de Llobregat

Aquesta comunicació vol presentar una experiència de col·laboració entre els professionals del CDIAP (Centre de desenvolupament i atenció precoç) i les entitats de lleure de la ciutat de L'Hospitalet, per facilitar la participació d'infants de 3 a 6 anys amb trastorns del desenvolupament en les activitats dels Casals d'estiu de l'any 2023.

Presentarem l'experiència pilot realitzada, així com els seus resultats, puntuals però inspiradors, per mostrar que l'àmbit del lleure és un escenari oportú per a desenvolupar activitats de prevenció i d'intervenció en salut mental infantil. I els CDIAPs, com a referents públics en el desenvolupament de la petita infància, els agents adients per a fer-ho en la franja d'edat 3-6 anys.

1. Presentació CDIAP

Els Centres de Desenvolupament Infantil i Atenció Precoç són dispositius assistencials públics, dirigits a la població infantil entre 0 i 6 anys i les seves famílies, que presenten trastorns en el desenvolupament o risc de patir-ne.

Dependents del Departament de Drets Socials de la Generalitat de Catalunya, estan territorialitzats; són 97 en l'actualitat i s'organitzen com a xarxa.

Aquesta dependència administrativa s'explica perquè l'Atenció Precoç neix, fa més de 40 anys, de l'atenció a l'infant amb discapacitat, com un recurs especialitzat; però en l'evolució s'ha convertit en un servei generalista per a la petita infància. Els CDIAP som Equips multidisciplinaris formats per neuropediatres, psicòlegs clínics i/o sanitaris, fisioterapeutes, logopedes i treballadores socials, a més d'altres disciplines (psicomotricistes, terapeutes ocupacionals, educadors socials) que actuen amb un enfoc bio-psico-social.

En l'actualitat els CDIAPs atenem infants i famílies amb simptomatologia variada i de variada gravetat, tant de l'àmbit motriu, comunicatiu, emocional i social. Les funcions a desenvolupar són les de prevenció, de detecció, de diagnòstic i de tractament dels trastorns del desenvolupament. En els darrers anys estem fent especial incidència en els aspectes de perinatalitat i de criança.

Com a xarxa pública d'Atenció Precoç l'any 2021 es van atendre més de 44.000 infants a tota Catalunya, que representen, aproximadament un 10% de la població infantil d'entre 0 i 6 anys.

Els principals motius de consulta als serveis són les dificultats en l'adquisició del llenguatge i els retards del desenvolupament motor (26% i 15% respectivament); el 14% dels infants

atesos presenten trastorns de la relació i la comunicació i el 7% tenen un diagnòstic confirmat de TEA (trastorn de l'espectre autista).

De manera que els CDIAPs fem, de fet, una funció d'atenció precoç de la Salut Mental, a Catalunya.

2. Motivació de l'experiència

En els darrers anys, en l'anàlisi de les dades de demandes i dels casos atesos des dels CDIAP de Catalunya, observem un increment en les consultes que fan les famílies per infants de 0 a 6 anys amb problemàtiques conductuals, de comunicació i de relació. Després de la valoració que es realitza, constatem un increment en els diagnòstics de gravetat relacionats amb la Salut Mental (relació i comunicació, trastorns de conducta, de regulació emocional, TEA...) així com els factors interpersonals relacionats amb la criança (estrés, soledat, signes d'ansietat en mares, dols personals i/o migratoris) i també els factors socioeconòmics (precarietat laboral i econòmica, condicions de vivenda, etc).

L'activitat que duem a terme des dels CDIAPs es centra fonamentalment en l'atenció directa, amb tractaments dirigits al propi infant i a la seva família, però també dediquem una part significativa de la nostra acció a tasques de coordinació i també de prevenció amb les diferents xarxes d'atenció a la petita infància, principalment d'educació (escoles bressol i de primària), de salut (a través dels pediatres de referència) i socials (amb les Unitats Bàsiques de Serveis Socials). I, a més a més, en els últims anys, també reconeixem el lloc i valor que ocupa la xarxa d'atenció socioeducativa de la ciutat, integrada per Centres Oberts i Esplais, que ofereixen activitats de lleure als infants en franges horàries post-escolars. En el context socioeconòmic de la ciutat de L'Hospitalet, es converteixen en un recurs clau per a moltes famílies que necessiten que els infants continuïn sent atesos més enllà de l'horari escolar.

No obstant, també havíem detectat, a partir del treball ordinari que realitzem amb les famílies, que alguns infants, amb dificultats importants en el seu desenvolupament no podien participar d'aquestes activitats de lleure perquè les pròpies entitats argumentaven no disposar dels recursos, humans i materials, necessaris per atendre'ls en condicions de qualitat.

Aquesta realitat va ser el punt de partida que va motivar realitzar una sèrie de reunions amb el Consell de l'Esplai de L'Hospitalet, que agrupa a 11 entitats de Lleure de la ciutat.

Després d'analitzar la situació a partir de les dades d'anys anteriors vam redactar un projecte que va portar per títol: *"Projecte pilot de Lleure inclusiu a la ciutat de L'Hospitalet"*.

Des de la Cooperativa Baulacreix, sccl. (entitat que gestiona el CDIAP de L'Hospitalet), vam aprovar dedicar una part del pressupost anual a desenvolupar aquest projecte que estava en sintonia amb la missió, visió i valors de la cooperativa. Una iniciativa que respon a la dinàmica d'innovació i exploració de noves fórmules que contribueixin a la transformació social en el nostre territori, per promoure el desenvolupament i benestar de les persones.

3. Descripció de l'experiència

Vam establir un acord amb el Consell de l'Esplai per tal de realitzar el projecte pilot en 4 de les 11 entitats agrupades. Amb els grups de Petits, de 3 a 6 anys.

Es tractava de poder oferir a les entitats un model d'intervenció centrat en el dret de cada infant a participar en les activitats que oferien les entitats durant l'estiu, en concret en els Casals d'Estiu. La idea central que animava el projecte era la de la inclusió. Una inclusió real, que contemplés els suports necessaris per a fer-la efectiva.

En aquest sentit les accions que es concretenessin anirien dirigides als monitors i monitores dels diferents Equips formats per als Casals. Monitors amb competències de coneixements i actituds suficients per adaptar activitats i per a intervenir ajustadament a les necessitats d'aquests infants. No es tractaria de dotar als Equips de vetlladors/es, com a figura d'acompanyament individual, sinó de monitors amb totes les seves funcions cap a altres infants, també.

Ens vam plantejar tres accions per tal d'assolir aquests objectius::

1. Formació específica per als monitors referents per sensibilitzar-los en la necessitat de practicar una educació inclusiva, incidint en les característiques dels trastorns de desenvolupament.
2. Suport psicopedagògic professional als diferents equips de monitors, durant la realització de les activitats de lleure, per als casos d'infants amb trastorns del desenvolupament.
3. Contractació complementària de monitors amb formació específica durant els casals d'estiu, per a reduir la ràtio d'atenció als infants amb trastorns del desenvolupament.

Per executar aquestes accions vam cercar la col.laboració d'una entitat experta i referent en el tema del lleure inclusiu: JOCVIU, de Barcelona. Una associació amb llarg recorregut dedicada a oferir serveis educatius i terapèutics a infants i joves amb diversitat funcional en el temps del lleure. Va resultar molt útil i inspirador l'intercanvi amb elles, per les seves reflexions i plantejaments. Amb elles vam formar un Equip de treball, conjuntament amb professionals del CDIAP, per dissenyar i executar les diferents accions a realitzar.

4. Realització de l'activitat

Les accions acordades es van realitzar durant els mesos de juny i juliol de 2023. En total 5 setmanes.

Respecte de la Formació al monitoratge, es va realitzar una càpsula formativa de 8 hores de duració, dividida en 2 sessions de 4 hores cadascuna.

Van participar 20 monitores i monitors. Aquestes monitores serien les mateixes que serien referents dels grups de Petits durant la realització dels Casals.

La càpsula desenvolupava un programa sobre característiques dels infants amb trastorns del desenvolupament, necessitats socioafectives, consideració com a subjecte, integració sensorial, la comunicació i el llenguatge, funcions del joc, dinàmiques de grup, adaptació d'activitats i relació amb les famílies dels infants.

La segona sessió vam poder realitzar-la en l'espai d'una escola pública de L'Hospitalet dotada d'una SIEI (CEIP Paco Candel), per poder experimentar activitats lúdiques i de relació directa amb infants amb trastorns del desenvolupament participant de dinàmiques grupals junt amb altres infants dels grups classe.

Respecte del Suport psicopedagògic professional durant la realització dels Casals d'estiu, es van realitzar 8 reunions amb els diferents Equips de monitores i monitors dels 4 Centres de Lleure participants. 2 reunions amb cada Equip: una en la primera setmana del Casal i l'altre en la tercera. Al finalitzar el Casal es va fer una reunió telemàtica conjunta amb els 4 Equips de Petits, per compartir l'experiència viscuda i valorar els objectius plantejats.

En aquestes reunions amb els Equips es van escoltar i atendre consultes per incidències amb diferents infants del Casal, identificats amb trastorn del desenvolupament o no. Sobre la modalitat de vinculació, les necessitats de ritme i dosificació d'estímul, comunicació no verbal, dificultats en l'alimentació, hipersensibilitats, agressivitat i modalitats d'expressió, entre d'altres. També vam rebre consulta sobre la manera de transmetre confiança a les famílies participants, com actuar els referents i sobre els processos d'adaptació.

En cada reunió amb els diferents Equips érem 2 professionals: una del CDIAP i una de l'Associació JOCVIU (citada anteriorment).

I respecte a la contractació complementària de monitors, les Entitats de lleure van poder contractar 2 monitors complementaris per cada grup de Petits. En total 8. Contractacions segons conveni, en la categoria professional de monitor. La selecció específica va córrer a càrrec de les mateixes entitats.

Aquestes contractacions van suposar una disminució en la ràtio de monitors per infants en la realització del Casal. De 1/10 a 1/7. Això va permetre major possibilitat d'atencions personalitzades, divisions del grup en funció de les activitats, interacció entre les monitores a l'hora d'afrontar situacions, i millors condicions per conèixer les característiques dels infants.

El Projecte va permetre incorporar en cada Casal d'estiu un total de 4 infants amb trastorns del desenvolupament. En total 16. Aquests infants eren pacients del CDIAP i es va comptar amb la implicació dels terapeutes referents per a la selecció, així com l'acompanyament a les famílies i l'enllaç amb els monitors referents en el Casal.

5. Valoració de l'experiència pels participants

Després de la realització de cada acció vam recollir la valoració de la mateixa per part dels participants.

- Respecte de la valoració de la càpsula formativa es realitza una enquesta als monitors i monitores per avaluar diferents aspectes implicats (metodologia, continguts, materials i aplicabilitat).
Destaca la importància de com pensar les activitats per fer-les accessibles a tothom; la importància dels vincles per conèixer a cada infant particular; la flexibilitat necessària per a resoldre conflictes i la tasca conjunta de l'Equip.
- Respecte de la percepció de l'evolució dels infants identificats amb trastorns del desenvolupament, els responsables de cada grup de Petits van recollir una fitxa evolutiva de cada infant, al principi i al final del Casal. Amb aquests resultats:
 - 2 infants abandonen el Programa
 - Evolucions molt favorables: 2
 - Evolucions favorables : 4
 - Evolucions lleugerament favorables : 7
 - Sense evolució : 1
- Respecte de la percepció de les famílies dels infants, aquestes van omplir un formulari al final del Casal, per recollir la seva valoració.
Destaca la satisfacció per poder inscriure els seus fills en activitats de lleure; sentiment d'acolliment. Percepció de que els monitors han actuat de forma cuidadosa i cuidadora. Desconeixement de les adaptacions concretes realitzades i voluntat de repetir l'experiència en un percentatge del 80%.

6. Efectes del temps de lleure en el desenvolupament dels infants i el seu benestar emocional.

El temps del lleure és fonamental per al desenvolupament integral dels infants de 3 a 6 anys. Un lleure que no només es centra en les activitats lúdiques que ocupen i entretenen als infants sinó que està organitzat i estructurat amb principis metodològics i educatius, a partir de la relació entre els monitors i els infants, amb uns valors i unes actituds que possibiliten el seu desenvolupament personal. Parlem, llavors, de temps de lleure educatiu.

Revisarem, breument, alguns aspectes que ens semblen clau d'aquest lleure educatiu en relació al desenvolupament infantil i benestar emocional.

La seva acció educativa té com a element central l'ús del joc com a camp d'experiència relacional i d'aprenentatge. El joc contribueix al desenvolupament psicomotriu, intel·lectual, social i afectiu-emocional dels infants i, a més a més, fomenta les interaccions i la creació de relacions afectives entre ells, així com el sentiment de pertinença a un grup, amb l'efecte que això tindrà en la construcció de la pròpia identitat.

Per altre banda, en el temps de lleure educatiu els infants tenen l'oportunitat de desenvolupar una autonomia personal en els hàbits i activitats de la vida diària, en un context socialitzador, sense l'exigència que poden suposar entorns educatius més formals, com pot ser l'escola.

És rellevant destacar que aquestes experiències són viscudes dins de la relació que es construeix amb uns monitors amb els que es creen vincles afectius que actuaran com a elements de contenció i estímul al desenvolupament.

També és significatiu senyalar que aquests monitors i monitores formen equips de treball que ofereixen un model de tracte i relació entre els adults que pot significar una experiència saludable per als infants.

Volem també destacar la importància de tenir en compte el paper de la família en la participació dels infants petits en activitats de lleure. La família escull l'activitat de lleure educatiu i necessita crear un vincle de confiança amb l'entitat i l'Equip de monitors i monitores per tal de transmetre seguretat i valors positius. Aquesta confiança sovint es genera per la proximitat i l'intercanvi amb ells i elles, així com pel rigor en les metodologies de treball amb què es preparen les activitats. El lleure educatiu és un àmbit en el que cada vegada més hi ha una formació específica i sovint professionalitzada dels monitors i monitores, la qual cosa contribueix a la qualitat dels resultats.

7 . Enfoc comunitari: Coordinacions vs treball comunitari

L'experiència que presentem ha suposat un canvi de magnitud en la relació que el CDIAP mantenia amb els professionals de l'àmbit del lleure educatiu de la ciutat.

Si fins ara, la relació amb els Equips educatius es centrava en les coordinacions puntuals que podem mantenir per un cas concret a rel de la seva participació en una activitat concreta, la realització del projecte pilot ens ha apropat a una dimensió comunitària d'intervenció.

Hem volgut apropar l'objectiu de la intervenció al lloc i als agents normalitzats en que els infants desenvolupen la seva activitat ordinària, la seva activitat de vida. En aquest cas els Casals d'estiu.

Les famílies ateses en el CDIAP amb infants que presenten trastorns del desenvolupament i que estaven interessades en participar en el projecte, han pogut inscriure's en el Casal d'estiu del seu barri per participar juntament amb altres infants amb total normalitat i seguint el procediment ordinari d'inscripció.

Els resultats que presentem en aquesta comunicació confirmen el grau de satisfacció dels agents implicats en el Projecte pilot. Tant les famílies, com els mateixos monitors i en el seu conjunt, les entitats responsables dels Casals.

Podem reflexionar que el tipus d'activitat, puntual i extraordinària que suposa un Casal no reuneix les millors condicions per a la creació d'un vincle de continuïtat entre infants i monitors, donat que en la majoria de casos no hi havia una experiència prèvia de participació i els monitors no coneixien als infants. El temps de durada d'un Casal és poc per a desenvolupar aquests vincles necessaris entre ells. De la mateixa manera que les famílies van tenir poc temps per sentir la confiança en els Equips i poder transmetre els seus coneixements sobre els fills. No obstant la pràctica totalitat de les famílies repetirien l'experiència pel que els hi va suposar de reconeixement i normalització d'oportunitats de viure en comunitat.

Des del CDIAP valorem que ha estat una oportunitat d'apropament a un àmbit molt poc treballat en les relacions comunitàries en la ciutat i ens plantegem la possibilitat d'ampliar la col.laboració amb les entitats de lleure participants durant la resta de l'any en les activitats d'esplai ordinari diari i/o setmanal. En aquestes activitats participen infants atesos al CDIAP, però també altres que no estan atesos però que es poden detectar a partir del treball desenvolupat pel monitoratge de les entitats. L'àmbit del lleure es convertiria en un àmbit de prevenció més, com ho són les escoles bressol o els ambulatoris de Salut i centres de Serveis Socials de la ciutat.

Moltes gràcies.